

ΟΛΕΚΣΑ ΒΕΡΕΠΕΝΨΕΝΚΟ

ΨΟΡΝΑ
ΔΟΛΙΝΑ

ΠΟΞΜΑ

Всі права застережені * All rights reserved

Технічний редактор і мистецьке оформлення — **Зенон
Тарнавський** ● Портрет автора роботи **І. Денисенка**
● Книжний знак **Володимира Савківа** ● Тираж 2000
примірників, з того 125 нумерованих.

О Л Е К С А В Е Р Е Т Е Н Ч Е Н К О

ЧОРНА ДОЛИНА

П О Е М А

diasporiana.org.ua

ЛІТЕРАТУРНЕ БРАТСТВО
Детройт, 1953

OLEKSA VERETENCHENKO

Black Valley

Poem in Ukrainian Language

Published by
Literary Brotherhood
Detroit, Michigan

І

Благословляється поволі
На світ. Прозорчаста імла,
Як срібна павоць. При тополі
Біліє хата край села.
Там, угорі, на довгих лапах
Чутким погодником загруз
Дрімливий птах. Почувши запах
Тонкого диму — чорногуз
У сад полинув. Знову тиша.
Остання згаснула зоря.
Немов молитва найсвятіша,
Зринає дим із димаря.
І скільки бачить людське око,
Так рівно рисочку веде,
Снується високо-високо
І не перерветься ніде.
Струнка, пряма його дорога
У надсвіті. Спинився десь —
Перед лицем живого Бога,
Перед іконою небес.

Розвіялися тіні ночі,
А на могильному шпилі
Встає, хитається, тріпоче,
Враз одірвалось від землі,
Знялось над обрієм широким,
Промітгями палахкотить,
І бризнуло вишневим соком
У найблакитнішу блакить.
Осанна сонцеві! Осанна! —
Бандурно степ загомонів,
Неначе пісня несказання,
Неначе музика без слів.
І вже парує (роси! роси!)
Земля — і надихом туман,
І свіжі піняться покоси,
Як синє море-океан...
Аж ось із хитрими вудками
Пастух малий жене корів:
Ідуть, вилискують латками,
Штовхаються... Та все покрив
Зарозумілий галас півня,
Що видерся на живопліт,
Немов йому — ніщо нерівня,
І лиш йому належить світ.

На дніпровім побережжі
Мріє Черногає,
Вітерець тополі-вежі
Тихо нахиляє.

Віти росяні окрили
Юнака і юнку,
Що застигли заніміли
В радіснім цілунку.

Не натішились обое
З вечора до рання.
Навіть вічності самої
Мало для кохання.

— Чуеш, серце б'ється дзвінко...
— Милій, вже година!
Прощавай.

— Не йди, Яринко,
Мить побудь, єдина...

Вдарилось відро боками
На криничнім зрубі,
І розбіжними стежками
Розійшлися любі.

— О, як мало,
мало,
мало!—

Із відра хлюпоче.
А далеко заспівало
Серце парубоче:

— Віє вітер понад лугом, широким лиманом,
Ой, там ідуть козаченьки за Сіркою Іваном.
Посивіли у походах, як орли — крилаті.
Дужі коні у наряді, корогви хрепцаті.

В чоботи попасипали собі на дорогу
Пригорщі землі святої з рідного облогу,
При сіделечку пахуча памелодь калини
Для високої могили, може хтось загине.
Грає в кожного при боці шабля і нагайка,
А в кишені червоні цвітана китайка—
Щоб їм очі, карі очі, птиці не клювали,
Темний похорон над ними в полі не справляли.
Ідуть, Ідуть козаченьки тихою ходою,
Бережуть страшенну силу до стрічі з ордою,
А як сурми пролунають — бурєю рвонуться —
Почорніє небо Криму, гори затрясуться.
Як ударять, як ударять січові гармати,
Не одне століття будуть кримці пам'ятати.
За руїни України, за кров і пожари
Кров'ю власною заплатять ногайські татари.
Віє вітер понад лугом, широким лиманом,
Ой, там Ідуть козаченьки за Сірком Іваном.

II

У дніпрових плавнях вночі
Закричали тужно сичі,
І стенулись крила птиць
Від мушкетів і рушниць,
Блиснули татарські мечі.

На осінній мертвій траві
Впали козаки неживі,
Тільки в заграві „фігур”
Кидався безумний тур,
Наче привид, весь у крові.

Полетіли стріли здаля,
Свиснула аркану петля,
Коні ржуть, татари йдуть,
Бубнарі у бубни б'ють,
Стугонить і стогне земля.

Задзвонили дзвони дзвіниць
В полум'ї далеких зірниць,

Мовчки моляться старі
І вжахнулись матері,
Діток пригорнувши до лиця.

Люди покидають хати,
Розбивають греблі, мости,
Кося, борони, плуги
Розкидають навкруги
Там, де буде ворог іти.

Задзвонили дзвони — біда!
В села увірвалася орда:
Білим трупом стелять путь,
А живих в ясир беруть,
Полилася кров, як вода.

Переймають з криками кіз,
Радісно ведуть назаріз,
І корови, і воли
Вгору, в небо заревли
Від ударів гострих заніз.

Не один упав юнак,
Проклинає вроду свою,
Не одна дівчина в гаю
Руку стиснувши в кулак,
Стоптаний у кінськiм гною.

Раптом сипонув дробовик,
Кинулись татари убiк,
Захрипiв, несаче звiр,
Косоокий бузувiр,
Висунувши довгий язик.

Раптом, протинаючи тьму,
Просвітився вершень в диму,—
Тільки стріли наздогін
Бризнули з усіх сторін
І зірвали шапку йому.

—Лебедю мій, виручай!
На поталу вражу не дай!—
До коня свого приліг
І помчав Данило Ріг,—
Вдалині яскрів небокрай...

Через села і міста
Вибивають копита,
Вибивають копита,
В'ється курява густа.

Наче тінь — в далечинь
Пролітає білий кінь,
Шия вигнулась крута,
Має грива золота.

Через висмики доріг
Мчить на Січ Данило Ріг
І лягла одвічна мета
На бліді його вуста.

—Гей, гай, коню, грай,
Земле рідна, прощай,
Земле-матінко свята,
Де цвіли мої літа.

Через села і міста
Вибивають копита,
Вибивають копита,
В'ється курява густа...

Не чути гомону людського.
Потьмилось небо неокрає.
Хоч запали — нема нікого,
Але і так усе палає.

Двигтись, жахтись вогненний кратер,
Гарячий вітер гонко свище,
Немов чужий татарський прапор,
Повзе похмуре димовище.

І лине пташка-білоперка,
У всьому світі наче зайва,
І горнутья хати до церкви,
Здіймаючи долоні сяйва.

Там за горожею старою
Останній лвір догорає,
А сік тече й тече корою,
Неначе й полум'я ридає.

І хиляться, землі покірні,
Стеблини трав. Печаль без міри.
Враз десь порушив ліси нагірні
Удар сокири...

**Враз блиснуло на свят-престолі,
Промкнувся промінь через ґрати —
І в чудотворній авреолі
Сіє вічна Божа Мати.**

III

Серед грізної юрби,
Гризучи вудила,
Став з розгону на дибі
Білий кінь Данила.

Очі кров'ю налились,
Піниться із рота...
Що ж за халепа — дивись.
Бісова робота!

Пил здіймаючи до хмар,
Кулаками садять,
Чи то б'ють яничар,
Чи то раду радять?

Крик. Шум. Гук. Свист.
Кологнеча. Гана.
Наче то пишуть лист
До султана.

Де не глянути — скрізь
Напружають жили,
Як моченої впились,
Ніби подуріли.

І, здається, не спинить
Дикої ганеби,
Що провалиться за мить
І земля, і небо.

—Лобода! —Шкода!—
Голова молода!
—Пазуренко Максим!
—Геть з ним! —Геть з ним!
—Дай, Боже, воювати,
Та шабель не виймати
З кошовим таким!

—Забігайло Роман!
—Кріпак! —Мовчан!
—Козоріз! —Козоріз?—
Хрін йому в ніс!

—Куліша! —Гармаша!
—Пузиря! —Небогу!
—Ах, ти ж песька душа,
Наступив на ногу!

Враз регіт-сміх
Пролунав усюди,
Нібижто ковальський міх,
Заходили груди...

І притих козацький стан,
І змінились лица —
Таж то Урус-Шайтан,
Нездоланий лицар,
З ким ішли, всім на зло,
Крізь вогонь і воду,
Що без нього не було
Жадного походу:
—Я прожив много літ.
Що ж мені сказати?
Мабуть нам цілий світ
Легше звоювати,
Аніж вибрати собі
Кошового...

—Сірка! —Дайбі!
—Хочемо старого!
—Сірка! —Сірка!—
Ми усі за нього!

—Кадило Юрко!
—Рута! —Зубатий!
—Не обсохло молоко,
Що давала мати!
—Сірко! —Сірко
Буде панувати!

Бризнули шапки вгорі
Темними роями,
І гукали лугарі
До нестями,

І ловили козаки
Погляди Сіркові,—
Наче зримі думки,
Рухалися брови...

Стишилось перегоди.
Аж тоді підходить
Генеральний суддя,
Даючи клейноди.

Поклонився раз, два,
Бо вже так годиться.
Третій раз — булава
Блиснула в лівиці.

І за мить навперобій
Ринулася лава:
— Слава Січі Старій,
І Сіркові слава!

Хтось не витернів з юрби:
— Гей, землі скоріше!
Аж чотири чуби
Вийшли найстаріші.
— Добре, все од вас прийму.
Все за вас присмлю...

І на голову йому
Положили землю.
Потекли струмки густі —
Пригорщі болота —

І раділи навіть ті,
Що кричали проти.

—Розступись! Ну, й людей!—

Чути осторогу,—
То Данило Ріг іде
І коня свого веде:
—До Сірка дорогу!

Впала грива на чоло,
Майорить пов'язка...
—То-то кінь,— загуло,—
Наче біла казка...

—Батьку, ось тобі мій дар
На вражу погібіль!

—Так. Знаю про татар.
За коня ж — спасибі!

Став дужий, як земля,
Плечі — що за сила:
Дві гори іздала
Сходились, мов крила.

Глянув басом твердим —
І в покорі, низько
Похилилось перед ним
Запорозьке військо.

VI

В небі хмари сунуть, як примари,
Місяць, як турецький молодик.
Виборні стамбульські яничари
Поспішають в сонний Чортомлик.

В кожного шаблюка, ніж і креміль,
А на грудях кована броня.
Їде хан, вдивляючись у теміль,
І коня арканом підганя.

Будуть стріли сизати у вічі,
Будуть рвати тіло на шматки...
Господи, не дай загинуть Січі!
Чуєте,— прокиньтесь, козаки!

Вогнище на варті догорає,
Промайнули тіні вдалині,
Зловороже військо обступає
Запорозькі білі курені.

Грас вітер вієно сумовиту,
А козацтво й досі ще не спить—
Ріже в карти, хилить оковиту,
Про чортів і пекло гомонить.

Звівся Шевчик, дивиться в квартиру,
Тільки свяснув, аж присів кобзар:
—Гляньте, хлонці, на різдвяну зірку,
Та не бійтесь турків і татар!

—Гей, везагай, вогуймося до бою!—
Ксшовий засвічує свічки,
На колінах заряджають зброю,
Моляться чубаті козаки.

І озвалъсь голосом покари
Луки і мушкети вогнесві,
Як собаки, гинуть яничари
І татари томуть у крові.

Збилося, змішалося докупи
Товариство буйне і орда,
Іде Сірко і нехрищеним трупом
До Дніпра дорогу проклада.

Де ти, сонце, хмарою сповите?
Засвітися дзеркалом в імлі,
Покажи народам всього світу
Славу української землі!

Мчитьсся хан без огляду і стриму,
А за ним далеко чути спів,

**То в погоню кинулись до Криму
Вітроногі коні козаків.**

**—Знай, невіро, нашу Січ і відсіч!
Не прощають козаки турбот:
Вас було усіх п'ятнадцять тисяч,
А зосталось — тисяча п'яцсот!**

V

Їдуть, їдуть запорожці,
Наближаючись до поду,
Із піснями переможці
Повертаються з походу:

—Брешеш, хане! Брешеш, враже!
Всі ми лицарського роду,
Наша слава не поляже,
Нам не буде переводу!..

Мірно йдуть присталі коні,
І риплять вози і гарби,
Сяють-грають на осонні
У Криму здобуті скарби.

Добра випала гостина:
Зброя, збруя, шиті сідла,
Дорогі заморські вина,
Гори золота і срібла.

Грузнуть ковані колеса,
Низько крячуть дикі круки.
Вечоріє. Сині плеса
Потьмарились від пилюки.

Скільки тут орда ходила,
Скільки різались отам он...
Кінь Сірка гризе вудила,
Оглядається отаман.

Брови крилами навислі.
Зиркає очима строго.
Ой, не весело на мислі
У старого кошового!

Наче знає, наче бачить
Людські думи-погаданки...
І всміхаються і плачуть
Визволені полонянки.

А за ними поодинці
Идуть зажурені нагайки,
Сунуть хмарою ординці,
Дротяні гудуть нагайки.

Тупіт ратиць. Крики. Гомін.
Гострі запахи від поту.
Щастям повні невимовні
Очі лагідного скоту.

Впало сонце за діброву
І ревуть воли щосили,

Ніздрями почувши знову
Рідний край, степи, могили.

Їдуть, їдуть запорозці,
Наближаючись до поєду,
Із піснями переможи
Повергаються з походу.

Золотою булавою
Угорі зоріє небо.
Ось махнув Сірко рукою,
Дибиться гарячий Лебідь,
Копитами б'є об камінь,
В гриві бризкають дукати..

Зупиняється отаман,
Став словами промовляти.

Мідним дзвоном голос лине,
Тане в зоряній безодні:
—Серед Чорної Долини
Заночуємо сьогодні!

— — — — —

Вогні. Вогні. Від диму сльози
З очей стирають козаки.
Горять багаття. На занозах
Киплять похідні казанки.

—Готово! Нумо, до вечері!

—Нагодувати татарву!

Ординцям вспали тетері,
Самі ж присіли на траву,

Перехрестились...

Наче діти,

Їдять, їдять — аби шкоріш.
І всяк воліє відпочити,
Лягти, упасти на свориш.

І всяк дивується про себе
Комета, бач — недобрий знак...
Чумацький Шлях сіріє в небі,
Немов текучий дрібен-мак...

З ночов доїли теплу кашу,
Барила випили до дна.
Поснули в сутиші. На нашу
Іде сумирна німіна.

Жує курай. Шукає відер
Одне за одним назирцем...
Так вільно, вільно віє вітер,
Так пахне, пахне чебрецем!

А що ж в наметі кошового?
Чом не дрімає кошовий?
Застигла варта біля нього,
І думу думає старий:

—Але ж важка ти, доле наша!
Пора б заснути вже давно...—
В руках турецька срібна чаша,
А в ній — невипите вино.

Минає ніч,
Роса... Терлич...
Зелений подих трав...
І враз навскач
Летить сурмач —
У сурмоньку заграв!

Зазивний спів
Подаленів,
Збужає сонний стан.
Десь молодик
У хмарі зник,
Неначе ятаган.

І вже за мить
Ніхто не спить:
—Татари? Турки? —Ні.
То кошовий
Стояв, блідий,
На білому коні.

І загули слова Сіркові,
Згасивши цвічену зорю:
—До вас, брати мої по крові,
З могили предків говорю.
За вас, які були в ясірі,
Струснули ми невірний Крим,

Що не живе із нами в мирі,
А сіє смерть, вогонь і дим.
Та зрозумів я вашу втому,
Чому у поглядах жура.
Не всі ви хочете додому
На Україну, до Дніпра,
Бо вже статарили малечу,
Бо вже чужі батькам старим.
Що ж — ваша воля. Не перечу.
Ідть собі, хто хоче, в Крим.
Ідть собі,— сказав отаман,—
Щаслива путь вам, ідучи...
І відділяються гуртами
Десятки... сотні... тисячі...

Прошили обрій золотий
Тонкі світанкові огні —
І довго, довго кошовий
Стояв на білому коні.
І думав він: свої біжать...
Пішли, пішли... Куди? У Крим!
Так ось за кого мерла рать...
Невір-земля дорожча їм...
Невже ж у них душі нема?
Вже тільки мріють вдалині...

А може здумають?.. Дарма.
А може вернеться?.. Так ні!
Не оглядаються назад..
Татарські люди! Вороги!
—На коні, хлопці! Наздогнуть!
І вирубати до ноги!

Вперед рвонувались гривуни,
Збиваючи полинь,
Копитні розплески луни
Схлюпнули далечінь.
І зціплює мерущий крук
Столітні пазурі —
Смертельні розчерки шаблук
Заблиснули вгорі.
І кинулись усі убік
З розпукою в очах,
Несамовитий, марний крик,
Несамовитий жах.
Заклекотіла морем лють:
—Не люди — вороги!—
Шашкують, ріжуть і січуть,
Гасають навкруги.
Чия ж то плахта і рукав
Мелькає, наче сніг,

І хто за нею спрямував
Коня летучий біг?

В нестямі рине наздогін,
Толочить оболонь,
Та не цілунку хоче він,
Хоч серце, як вогонь!

Зближається — і раз, і два
Махнув рукою Ріг,—
І покотилась голова
Данилові до ніг.

І покотилась голова,
І розплелась коса...
Яка червоная трава,
Яка густа роса...

—Ярино, ти?..

Стій, коню, стій!—

На гриву похилився:

—Кохана, мила! Світе мій!

Я так любив... колись!

І знов, пустивши поводи,
Ударивши коня,
Шалено гониться туди,
Де стогін, кров, різня...

Далеко стишилась гонитва.

Знялась важка рука —

**І в небо линула молитва
Отамана Сірка:**

**—За віру нашу незбориму
Упала кара з кар —
Ніхто не вернеться до Криму
Плодити яничар.**

**Ніхто ніколи не побачить,
Як селища горять,
На наші голови козачі
Не слатиме проклять.**

**Чорніє трупами пониззя,
Скривавлені шляхи...
Це я вчинив. Це я порізав.
Це все мої гріхи.**

**І сам спокутувати буду,
Ще прийде, прийде час,
Настане день Страшного Суду,
Господь розсудить нас.**

**О, помсто Чорної Долини!
Скрізь трупи, мов хрести...
Великий Боже України,
Прости мені, прости!**

